

Dorota STEFAŃSKA*

GDY GINIE LUDZKA PAMIĘĆ, MÓWIĄ KAMIENIE – RZECZ O OBELISKU W STAROSTWIE SZADEK

Streszczenie. W Kolonii Starostwo Szadek na rozdrożu dróg prowadzących z Szadku do Warty, Błaszek, Zduńskiej Woli stoi postawiony w 1938 r. pomnik poświęcony bohaterom poległym w okresie walk o niepodległość, w latach 1918–1920. Dwudziesta rocznica odzyskania niepodległości sprzyjała podejmowaniu takich inicjatyw. Dzięki ofiarności społeczności lokalnej zebrano fundusze i na betonowym cokole postawiono granitowy głaz z wmurowaną tablicą upamiętniającą nazwiska dziesięciu poległych żołnierzy.

Słowa kluczowe: Szadek, wojna o niepodległość.

Na rozdrożu dróg w Starostwie Szadek, położonym w sołectwie Wielka Wieś, w gminie Szadek, stoi obelisk poświęcony bohaterom wojny o niepodległość i granice Polski, poległym w latach 1918–1920. Na tablicy umieszczonej na granitowym głazie widnieje dziesięć nazwisk. Kiedy postawiono ten pomnik, kim byli polegli, gdzie zginęli? Prezentowany tekst ma na celu próbę udzielenia odpowiedzi na te pytania.

W celu uzyskania informacji po upływie prawie stu lat od śmierci żołnierzy pierwszym krokiem było dotarcie do rodzin osób, których nazwiska umieszczono na obelisku. Rozmowy z pokoleniem wnuków dawały nadzieję na odnalezienie pamiątek po przodkach, fotografii, książeczek wojskowych i korespondencji. Jednak już pierwszy kontakt z rodziną jednego z poległych, Franciszka Królaka, wskazywał, że wiedza żyjących krewnych ogranicza się do bardzo ogólnych wiadomości. Dopiero kwerenda w Urzędzie Stanu Cywilnego Miasta i Gminy Szadek pozwoliła na ustalenie – na podstawie zapisów w księgach ewidencji ludności – że Franciszek Królak urodził się w 1897 r. w Kromolinie i był synem Tomasza i Józefy.

Więcej informacji przyniosła wizyta w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie, gdzie w kartotekach personalnych żołnierzy walczących o niepodległość Polski widniało nazwisko Franciszka Królaka¹, który otrzymał Krzyż

---

* Dorota Stefańska, mgr, emerytowana nauczycielka historii w Zespole Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Szadku, członek zarządu Towarzystwa Przyjaciół Szadku, e-mail: dorotastef@onet.pl.

¹ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), sygn. 60-K 4593 (Franciszek Królak).

Walecznych o numerze 39755 (odznaczenie w posiadaniu rodziny). Niestety, na wniosku o odznaczenie nie umieszczono daty urodzin ani miejsca zamieszkania odnaczonego. Także numer nadanego odznaczenia nie zgadzał się z numerem odznaczenia znajdującego się w posiadaniu rodziny Franciszka Królaka (odznaczenie to było prezentowane na wystawach historycznych z okazji Święta Niepodległości)². Można ten fakt tłumaczyć dwojako: albo żołnierz ten został dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych, albo wspomniany w dokumentach F. Królak odznaczony Krzyżem Walecznych o numerze 21011 to zupełnie inna postać, niezwiązana z ziemią szadkowską.

Fot. 1. Obelisk w Starostwie Szadek ku czci żołnierzy poległych w walkach o niepodległość w latach 1918–1920, wygląd współczesny

Źródło: zdjęcie D. Stefańska (2017)

Zgodnie z zachowaną w Centralnym Archiwum Wojskowym dokumentacją Franciszek Królak wstąpił do Wojska Polskiego 28 marca 1919 r. i został żołnierzem II Korpusu Polskiego 1 Pułku Czołgów. 25 października 1920 r., gdy dowódca I plutonu 2 k. czołgów kpr. Roman Karwał (świadek Jeżewski) wystawiał we Lwowie wniosek nr 4593 o odznaczenie Krzyżem Walecznych, F. Królak był plutonowym w 2 kompanii czołgów. Jego przełożonymi byli: kpt Aleksander Józefowicz, dowódca baonu i ppłk Rükeman-Orlicz, dowódca pułku.

Do wniosku o Krzyż Walecznych dołączony jest opis czynów, które stanowiły podstawę wystąpienia o odznaczenie. F. Królak brał czynny udział w bitwie o Nowomińsk, ostrzeliwał bolszewików celnym ogniem z armatki, dzięki czemu piechota mjr. Małczyńskiego mogła bez żadnych strat posuwać się naprzód.

² Zob. D. Stefańska, *Wymodlili ją poeci, prorocy... Jednodniówka*, Szadek 2004, s. 1, 16. Rodzina nie posiada legitymacji odznaczenia.

W walkach na linii Ciechanów – Mława (21–23 sierpnia) zasłużył się w wypadach pieszych, rezultatem których było przyprowadzenie tysiąca jeńców. Za powyższe czyny 12 lutego 1921 r. F. Królak otrzymał Krzyż Walecznych (pod decyzją z 4 stycznia 1921 r. widnieje podpis gen. broni Józefa Hallera)³.

Spśród pozostałych osób wzmiankowanych na tablicy pamiątkowej w Urzędzie Stanu Cywilnego w Szadku udało się uzyskać informacje jeszcze tylko o dwóch poległych żołnierzach: Józefie Maciaszczyku (ur. w 1876 r.⁴) i Franciszku Koladzie (ur. w 1876 r.⁵). Dokumentacja znajdująca się w archiwum w Sieradzu pozwoliła na ustalenie, że kolejna osoba, której nazwisko zostało umieszczone na obelisku – Antoni Kaczorowski, syn Tomasza i Ewy, urodził się w Wilamowie w 1899 r. i zginął na froncie.

W sporządzonym w lipcu 1938 r. przez sołtysów wykazie żołnierzy poległych w walkach o niepodległość Polski w latach 1918–1920 zawarto jedynie informacje o imieniu, nazwisku, miejscu i dacie urodzin żołnierzy. W wykazie tym, przesłanym przez władze gminne do Powiatowej Komendy Uzuppełnień w Sieradzu, nie ma informacji o jednostce wojskowej, w której żołnierze odbywali służbę, a także o miejscu, gdzie polegli. Tylko w jednym przypadku stosowny zapisek informuje, że Franciszek Kolad, ur. w 1897 r. w Rzepiszewie, syn Antoniego i Antoniny, zmarł 19 września 1920 r. po postrzale w Chełmie.

Niestety, nikt z pytanych obecnych mieszkańców Szadku nie potrafił określić, kiedy został postawiony obelisk i kto zainicjował jego budowę. Przywoływano jedynie fakt, że obecne usytuowanie pomnika nie pokrywa się z jego pierwszą lokalizacją – początkowo znajdował się on po przeciwnej, wschodniej stronie skrzyżowania dróg prowadzących z Szadku do Zduńskiej Woli i Warty oraz na cmentarz pod wezwaniem św. Idziego.

W źródłach pisanych brak wiadomości o twórcach pomnika oraz okolicznościach jego powstania. W publikacjach popularnonaukowych i turystycznych można znaleźć informację o obelisku jako miejscu pamięci wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. i jego położeniu⁶. Także dokumentacja sporządzona przez Stanisława Dobruchowskiego, przewodniczącego Koła Miejsko-Gminnego ZBOWID-u, w dniu 6 czerwca 1986 r. zawiera nieprecyzyjne zapisy odwołujące się do pamięci mieszkańców Szadku i okolic⁷.

Impulsem do podjęcia w 1938 r. inicjatywy mającej na celu budowę pomnika na terenie Kolonii–Starostwa Szadek, podobnie jak w wielu innych miejscowo-

³ CAW, sygn. 60/K-4593.

⁴ Urząd Stanu Cywilnego (dalej: USC) Szadek, akt ur. nr 54 z 1876 r.

⁵ USC Szadek, akt ur. nr 193 z 1876 r.

⁶ Zob. m.in. A. Tomaszewicz, *Ziemia szadkowska na drodze do niepodległości 1914–1920*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, nr 3 (39), s. 12; A. Ruszkowski, *Turysto, zapraszamy do Szadku!*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, nr 3 (39), s. 33; tenże, *Szadek – jedno z najstarszych miast Polski*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1991, nr 1 (21), s. 29–31.

⁷ Karta ewidencji obiektu pamięci narodowej w Urzędzie Gminy i Miasta Szadek. Teczka koła miejsko-gminnego ZBOWID-u – w niej zapis o lokalizacji obelisku: Starostwo Szadek, przy drodze Szadek Zduńska Wola i skrócie w kierunku Warty, obok siedziby SKR-u.

ściach Rzeczypospolitej, była zbliżająca się rocznica odparcia najazdu wojsk sowieckich na Polskę oraz kolejna rocznica odzyskania niepodległości. Ówczesne władze kraju uznały za celowe podjęcie szeroko zakrojonej akcji cementującej społeczeństwo poprzez oddanie czci żołnierzom poległym w boju za Ojczyznę, czego symbolicznym wyrazem miało być m.in. wznoszenie pomników⁸. Pod patronatem prezydenta Rzeczypospolitej utworzono Komitet Obchodu Dwudziestolecia Zwycięskiego Odporu Najazdu Rosji Sowieckiej, którego zadaniem była organizacja – zarówno w kraju, jak za granicą – 11 listopada 1938 r. uroczystości rocznicowych zwycięskiego odparcia, pod wodzą Józefa Piłsudskiego, nawały bolszewickiej.

W prowadzonych na ziemiach polskich walkach w latach 1918–1920 poległo wielu obywateli, zaś intencją władz państwowych było nadanie akcji powszechnego charakteru, poprzez włączenie do niej możliwie wielu instytucji i organizacji społecznych, przede wszystkim tych mających charakter wojskowy. Minister Spraw Wewnętrznych wystosował do urzędów administracji terenowej wytyczne, którymi należało się kierować przy prowadzeniu akcji opieki nad grobami poległych, a także dotyczące wznoszenia pomników⁹. Przyjęto zasadę, że pomniki powinny być skromne i proste, pozbawione sztucznej pretensjonalności, estetyczne i piękne¹⁰, zaś ich główny element powinien stanowić odpowiedniego rozmiaru i kształtu głaz narzutowy. Do wielkości głazu powinien być dostosowany cokół, balustrada oraz inne elementy, a ogólne rozplanowanie miało nawiązywać do ukształtowania terenu. Miejsce pod pomnik powinno zostać tak dobrane, aby zapewniało odpowiednią jego widoczność, np. skrzyżowanie uczęszczanych dróg – w miarę możliwości na osi jednej z nich, z krzewami i drzewami w tle. Podkreślano potrzebę starannego utrzymania trawników, krzewów, kwietników i ścieżek prowadzących do pomnika. Szczególną rolę w zakresie realizacji tych zaleceń przewidziano dla gminnych komitetów opieki nad grobami żołnierzy poległych w walkach o niepodległość, które miały także sprawować nadzór nad pomnikami.

Władze powiatowe, które wydały stosowne zarządzenia, z apelem o współpracę zwróciły się do prezydium miast i zarządów gmin. Zgodnie z sugestią komitetu i zaleceniem wicestarosty w Sieradzu, E. Ejblachta, w gminie Szadek zawieszono Komitet Budowy Pomnika w składzie¹¹: Franciszek Durka – wójt, przewodniczący¹², Mieczysław Górski – sekretarz¹³, Józef Pągowski – skarbk-

⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu (dalej: APŁoS), Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, Pismo Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 9 czerwca 1938 r., nr PP. 306/496/I.

⁹ Tamże.

¹⁰ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, Pismo Starosty Powiatowego do wójtów gmin powiatu sieradzkiego z dn. 16 lipca 1938 r.

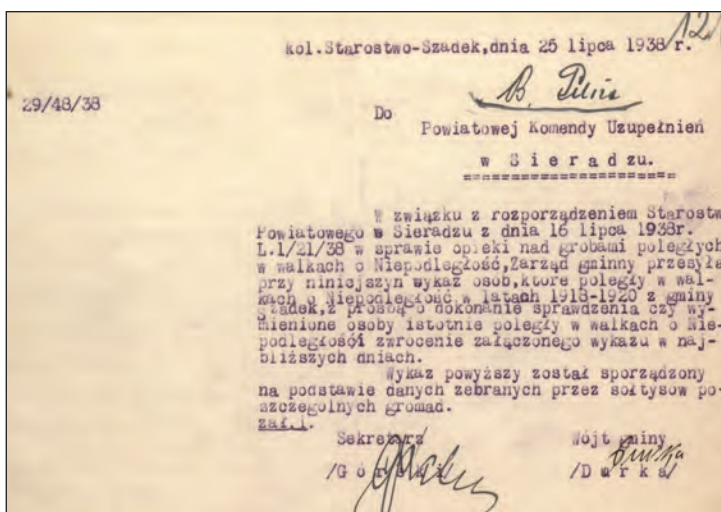
¹¹ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, k. 120, Telefonogram z dn. 25 lipca 1938 r. nadany przez sekretarza Mieczysława Górskiego o godz. 9.45 do Wydziału Powiatowego w Sieradzu.

¹² APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, k. 145, Dane ewidencyjne do spraw wojskowych gminy Szadek: Franciszek Durka, syn Adama i Małgorzaty, ur. 20 stycznia 1890 r., samouk, wójt, PKU Sieradz, przydział do pułku Batalionu Zapasowego 29 pułku Strzelców Kaniowskich.

¹³ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, Alfons Mieczysław Górski, syn Józefa i Marianny, ur. 9 października 1890 r., ukończył siedem klas szkoły powszechnej, PKU Sieradz, nie służył w wojsku.

nik¹⁴, Stefan Oliński – członek Zarządu¹⁵ oraz Szczepan Markiewicz – członek Zarządu¹⁶.

Pierwszoplanowym zadaniem pięcioosobowego komitetu było ustalenie listy osób poległych w walkach o niepodległość. Zgodnie z rozporządzeniem starosty Zarząd Gminy, na podstawie zebranych przez sołtysów wśród mieszkańców informacji, sporządził wykaz poległych żołnierzy pochodzących z Szadku i okolic. Lista ta, zgodnie z poleceniem władz gminy, została zweryfikowana poprzez porównanie z dokumentacją pozostającą w dyspozycji Powiatowej Komendy Uzupełnień w Sieradzu¹⁷.

Fot. 2. Pismo wójta gminy Kolonii-Starostwa Szadek, Franciszka Durki, do Powiatowej Komendy Uzupełnień w Sieradzu w sprawie potwierdzenia nazwisk poległych żołnierzy

Źródło: APŁoS, Akta miasta Szadku, sygn. 6/97, k. 121

¹⁴ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, Pałowski Józef, syn Jana i Gabrieli, ur. 1 listopada 1910 r., osiem klas gimnazjum, pracownik biurowy, przynależność do PKU Kraków-Miasto, kapral, 20 PP Kraków.

¹⁵ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, k. 39, Stefan Oliński, drogomistrz nadzorujący budowę drogi Kotlinki–Wojślawce w ramach zastępczej służby wojskowej.

¹⁶ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, k. 9, Pismo Zarządu Gminy w Starostwie Szadek z dnia 28 stycznia 1938 r. do Starosty Powiatowego w Sieradzu. Wykaz sołtysów i podsołtysów wybranych w styczniu 1936 r., którzy podlegają powołaniu do wojska na wypadek wojny. Szczepan Markiewicz, ur. 21 grudnia 1902 r., syn Józefa i Marianny, cztery oddziały szkoły powszechnej ukończył w Rzepiszewie w 1920 r., 4 Dywizja Łączności, PKU Sieradz.

¹⁷ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1943, sygn. 6/97, k. 122–123, pismo PKU Sieradz z dn. 26 lipca 1938 r. do Zarządu Gminy Szadek; tamże, k. 21: Kolonia Starostwo Szadek, dn. 25 lipca 1938 do PKU Sieradz: *W związku z rozporządzeniem Starostwa Powiatowego w Sieradzu z dn. 16 lipca 1938 r. L. 1/21/38 w sprawie opieki nad grobami poległych w walkach o Niepodległość w latach 1918–1920 z gminy Szadek z prośbą o dokonanie sprawdzenia czy wymienione osoby istotnie poległy w walkach o Niepodległość i zwrócenie załączonego wykazu w najbliższych dniach. Sekretarz Górski Wójt Gminy Durka.*

Wykaz mieszkańców ziemi szadkowskiej poległych w walkach o niepodległość zawiera dziesięć nazwisk:¹⁸

- Kraska Józef, syn Pawła i Katarzyny, ur. 1897 r. w Tarnówce, zginął na wojnie (brak daty),
- Kolad Franciszek, syn Antoniego i Antoniny, ur. 1897 r. w Rzepiszewie, zmarł w Chełmie 19 września 1920 r. po postrzale,
- Misiaczyk Józef, syn Adama i Józefy, ur. 1897 r. w Wielkiej Wsi, nie figuruje w ewidencji PKU,
- Królał Franciszek, syn Tomasza i Józefy, ur. w 1897 r. w Kromolinie, zginął na wojnie (brak danych),
- Mikołajczyk Franciszek, syn Walentego i Balbiny, ur. 1898 r. w Boczkach, nie figuruje w ewidencji PKU,
- Kaczorowski Antoni, syn Tomasza i Ewy, ur. 1899 r. w Wilamowie, zginął na wojnie (brak danych),
- Mikołajczyk Jakub, syn Antoniego i Ewy, ur. 1899 r. w Remiszewie, zginął na wojnie (brak danych),
- Frątczak Franciszek, syn Józefa i Teofili, ur. 1900 r. w Karczówku, zginął na wojnie (brak danych),
- Kopczyński Franciszek, syn Andrzeja i Franciszki, ur. w Boczkach,
- Kapuściak Franciszek, syn Michała i Franciszki, ur. 1894 r. w Rzepiszewie.

W wykazie poległych w obronie ojczyzny sporządzonym przez sołtysów gminy, zatwierdzonym przez Komitet Budowy Pomnika, sprawdzonym i uzupełnionym przez mjr. Ciężyńskiego z Powiatowej Komendy Uzupełnień, brakuje danych o macierzystej formacji wojskowej, co być może wiąże się z obowiązującym w latach 30. XX w. prawem mówiącym o zachowaniu tajemnicy wojskowej¹⁹.

Kolejnym zadaniem komitetu było zorganizowanie zbiórki funduszy na pomnik. Komitet odwoływał się do ofiarności mieszkańców, a także starał się o poparcie instytucji związanych z samorządem gminnym, które w swoich budżetach mogły przewidzieć na ten cel pewne kwoty.

Zbiórkę pieniędzy wśród mieszkańców organizowali wybrani w 1936 r. sołtysi, m.in.²⁰:

- Jabłoński, sołtys Boczek, zebrał kwotę 5 zł i 7 gr (od pięciu mieszkańców, z których Leman ofiarował 3 zł)²¹,
- sołtys Reduchowa – 3 zł i 70 gr,
- Siekierski, sołtys Sikucina – 1 zł 80 gr (od siedemnastu mieszkańców).

¹⁸ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1943, sygn. 6/97, k. 123. Wykaz sporządzony 25 lipca 1938 r. i odesłany po konsultacji z PKU do Wydziału Powiatowego w Sieradzu.

¹⁹ R. Rybka, K. Stepan, *Wstęp*, [w:] *Awanse oficerskie w wojsku polskim (1935–1939)*, Kraków 2003.

²⁰ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1943, sygn. 6/97, k. 125–127.

²¹ Gustaw Leman – właściciel majątku o wielkości 567 ha 84 a, w 1925 r. 320 ha w Reduchowie, przemysłowiec z Łodzi. D. Klemantowicz, *Struktura prywatnych majątków ziemskich w powiecie sieradzkim*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 99; tenże, *Większa własność ziemska okolic Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 64, 66.

W y k a z
-----
osób poległych w walkach o niepodległość w latach 1918 - 1920
z gminy Szadek w pow. sieradzkiem.

l. p.	Nazwisko i imię	Imiona rodziców	rok urodz. i miejsce zamieszkania	U w a g i
1.	Braaks Józef	Paweł i Maryna	1896/1887 Tarnobrzeg	Zaginął na wojnie - długi brak
2.	Łoład Franciszek	Antoni i Antonina	1897/1918 niepamiętam	1918-20 zmarł w Chelmie po powrocie
3.	Wisniewski Józef	Adam i Józefa	1897 Wielka Wś	Przebieg P.M. nie figuruje
4.	Królik Franciszek	Ymasz i Józefa	1897/1890 Kromolna	Zaginął na wojnie - długi brak
5.	Mikołajczyk Franciszek	Melenty i Jolanta	1896 Joczki	Przebieg P.M. nie figuruje
6.	Maczowski Antoni	Tomasz i Ewa	1892/1892 Wilnowa	Zaginął na wojnie - długi brak
7.	Mikołajczyk Jakub	Antoni i Ewa	1899/1899 Kozłówek	Zaginął na wojnie - długi brak
8.	Frątczak Franciszek	Józef i Teofila	1900/1912 Karczówka	Zaginął na wojnie - długi brak
9.	Kopczyński Franciszek	Antoni i Franciszka	1900 Joczki	Przebieg P.M. nie figuruje - Kiedyś posiadał w Karczówce majątek z którego wyprowadził się przed 1918 r.
10.	Łopuszkiński Franciszek	Michał i Franciszka	1894 niepamiętam	Przebieg P.M. nie figuruje - Kiedyś posiadał w Karczówce majątek z którego wyprowadził się przed 1918 r.

kol. starostwo-Sieradzka dnia 25 lipca 1938 r.

Sekretarz
[Podpis]
Wójt gminy
[Podpis]
D w r z a

Fot. 3. Wykaz osób poległych w walkach o niepodległość w latach 1918–1920 z gminy Szadek, sporządzony 25 lipca 1938 r.

Źródło: APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1943 r., sygn. 6/97, k. 123

Lista ofiarodawców z gromady Kotlinki – którzy zebrali łącznie 5 zł 90 gr – zawiera dwadzieścia nazwisk: Antoni Dobrowolski, Czesław Dzienniak, Marianna Siekierska, Stanisław Maciaszczyk, Jan Jabłoński, Wawrzyniec Skąpski, Daniela Markowska, Wincenty Jaskulski, Tomasz Antczak, Natalia Teodorczyk, Pelagia Dubielowa, Waław Teodorczyk, Ignacy Jabłoński, Stanisława Pusiówna, Stanisława Mazurkiewicz, Stanisław Knera, Regina Czapelkówna, Józef Klimowicz, Władysław Siekierski oraz Dobnowski (?).

W pozostałych miejscowościach wyniki zbiórki przedstawiały się następująco:

- mieszkańcy Kromolna – 1 zł 80 gr (przekazane sołtysowi Idziemiu Górskiemu),
- mieszkańcy (20) Wielkiej Wsi – 4 zł 20 gr,
- mieszkańcy (6) Szadkowic – 75 gr,
- mieszkańcy (14) Karczówka – 2 zł 52 gr (przekazane sołtysowi Frontczakowi)²²,

²² APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1938, sygn. 6/97, k. 9, Józef Frątczak, ur. 2 lutego 1898 r., syn Józefa i Teofili, samouk, Karczówek, 6 pułk piechoty Legionów w Płocku.

- mieszkańcy (11) Kobyli Miejskiej – 2 zł 15 gr (przekazane sołtysowi Stanisławowi Pietrzakowi)²³,
- mieszkańcy (8) Piasków – 1 zł 5 gr (przekazane sołtysowi Bolesławowi Kolasińskiemu),
- mieszkańcy (27) Rzepiszewa – 7 zł 60 gr (przekazane sołtysowi Szczepanowi Markiewiczowi),
- mieszkańcy (28) Tarnówki – 4 zł 11 gr (przekazane sołtysowi Maniosowi),
- mieszkańcy (20) Remiszewa – 2 zł 55 gr (przekazane sołtysowi Szkułdłarkowi),
- mieszkańcy (11) Wilamowa – 3 zł 80 gr,
- mieszkańcy Górnej Woli (15 osób) – 3 zł 20 gr,
- mieszkańcy Szadku (14 osób) – 7 zł 50 gr²⁴.

Nieznany jest całkowity koszt budowy pomnika w Szadku. Na podstawie zachowanych list zbiórki publicznej mieszkańców wymienionych gromad sołtysi zebrali kwotę pieniężną w wysokości 54 zł i 63 gr. Dokumentacja archiwalna nie zawiera też informacji o zaangażowaniu w tę inicjatywę miejscowych organizacji sportowych lub paramilitarnych, co sugerowały wspomniane zarządzenia ministra i starosty. Lokalny komitet budowy pomnika mógł liczyć na wsparcie ze strony powiatowego komitetu opieki nad grobami poległych w walkach o niepodległość z siedzibą w Sieradzu. Po zatwierdzeniu projektu zachowane dokumenty informują o wykonaniu w kamieniu otworu na wmurowanie tablicy pamiątkowej poległym bohaterom w walkach o Niepodległość Polski z gminy Szadek²⁵.

Święto Niepodległości w gminie Szadek miało w 1938 r. szczególnie uroczyste i podniosły charakter. Zapewne odbyło się także poświęcenie obelisku i tablicy pamiątkowej z nazwiskami poległych żołnierzy spoczywających na cmentarzach wojennych, często w bezimiennych mogiłach położonych najprawdopodobniej w rejonach walk czterech pułków piechoty Strzelców Kaniowskich (w Małopolsce Wschodniej, gdzieś nad rzeką Zbrucz, w okolicach Lwowa bądź nad Dźwiną na froncie północnym), w których służyli mieszkańcy ziemi szadkowskiej²⁶. Obelisk był wyrazem pamięci i wdzięczności lokalnej społeczności dla żołnierzy, którzy oddali życie za ojczyznę, gdzie mogiły... czas zatarł ślad²⁷.

Niespełna rok po wybudowaniu i odsłonięciu pomnika wybuchła II wojna światowa. Okupant niszczył wszelkie symbole narodowe i religijne. Podobny los spo-

²³ Tamże, S. Pietrzak, ur. 29 sierpnia 1901 r., syn Walentego i Marianny, samouk, kapral 7 pp Legionów w Chełmie, przynależność PKU Sieradz.

²⁴ APŁoS, Akta miasta Szadku 1898–1943, sygn. 6/97, k. 120–140.

²⁵ Tamże, k. 124: *Pokwitowanie na kwotę 51 złotych tytułem należności [...] otrzymałem w dniu 16 listopada 1938 r. – i nieczytelny podpis kamieniarza.*

²⁶ W. Jarno, *Strzelcy Kaniowscy w latach 1918–1939*, Wyd. Trio, Warszawa 2004, s. 59–149.

²⁷ Por. słowa piosenki, tekst autorstwa Wandy Sieradzkiej. O pomnikach ku czci poległych żołnierzy pułków Strzelców Kaniowskich w miejscach walk czytaj w: W. Jarno, *Strzelcy Kaniowscy*, s. 191–192.

tkął obelisk w Szadku – hitlerowcy obiekt rozbili, lecz kamień szczęśliwie ocalał²⁸. Pamiątkowy głaz przed zniszczeniem uchronił szadkowianin, Józef Jankowski, pracownik gospodarczy, który ukrył go w ziemi i nakrył drugim kamieniem. W ten sposób głaz przetrwał czas okupacji niemieckiej.

Fot. 4. Obelisk ku czci poległych w walkach o niepodległość w latach 1918–1920 w Starostwie Szadek, stan przed 1977 r.

Źródło: zbiory K. Łazuchiewicza

Kilka lat po wojnie, w czasie przebudowy skrzyżowania dróg prowadzących z Szadku w kierunku Zduńskiej Woli i Warty, odkopano dwa duże kamienie, z których jednym był historyczny głaz. Pomnik odtworzono, lokalizując go po wschodniej stronie skrzyżowania, obok sklepu spożywczego, przy drodze prowadzącej na cmentarz pod wezwaniem św. Idziego²⁹. W 1977 r., na polecenie sekretarza Komitetu Miejsko-Gminnego PZPR w Szadku Aleksandry Łaszczewskiej, dyrektor Spółdzielni Kółek Rolniczych pan Cezary Mazurowski zarządził przeniesienie głazu na niewielki skwer po przeciwległej, zachodniej stronie drogi prowadzącej do Szadku, nieopodal budynku pełniącego wówczas funkcję siedziby urzędu rady gromadzkiej.

Obelisk upamiętniający żołnierzy „niepodległością naznaczonych” wybudowała społeczność przed utratą niepodległości w 1939 r. Inicjatywa przodków

²⁸ Karta ewidencji obiektu,teczka Koła Miejsko-Gminnego ZBOWiD w Urzędzie Gminy i Miasta Szadek.

²⁹ Na podstawie wywiadu przeprowadzonego w 2017 r. z córką sekretarza urzędu gminnego, Leona Poredy, Grażyną Błażejewską, która pamięta, że na terenie działki Szadek-Starostwo, obecnie Wielka Wieś 17, odkopano w latach 50. XX w. dwa głazy – zewnętrzny przyciskał głaz pomnika przedwojennego.

zapoczątkowała na ziemi szadkowskiej tradycje pamięci i czci wobec żołnierzy wojska polskiego, którzy w tragicznych dla Polski chwilach grożących utratą niepodległości wstąpili w szeregi wojska polskiego, a następnie Armii Ochotniczej, i oddali życie dla ojczyzny. Obelisk stał się „nośnikiem” pamięci historycznej. W okresie zapomnienia, zwłaszcza w latach 1945–1954, pełnił funkcję poznawczą, informującą o wydarzeniach istotnych dla polskiej tożsamości narodowej. Głaz przywołuje pamięć o żołnierzach oraz dowodzi, że społeczeństwo ziemi szadkowskiej wniosło wkład w niepodległościowe czyny Polaków.

Fot. 5. Godło II Rzeczypospolitej z budynku gromady Kolonia Starostwo gminy Szadek z czasów, gdy zbudowano obelisk; godło ukryte i zabezpieczone przetrwało czas okupacji niemieckiej
Źródło: zbiory szkolne izby pamięci w Szadku

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu, Akta miasta Szadek, sygn. 6/97.
Karta ewidencyjna pomnika w Urzędzie Gminy i Miasta Szadek.
Wywiady z mieszkańcami Szadku i Starostwa Szadek.

Literatura

Jarno W., *Strzelcy Kaniowscy w latach 1918–1939*, Wyd. Trio, Warszawa 2004.
Klemantowicz D., *Struktura wielkości prywatnych majątków ziemskich w powiecie sieradzkim przed I wojną światową*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10.
Klemantowicz D., *Większa własność ziemska okolic Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7.
Ruszkowski A., *Szadek – jedno z najstarszych miast Polski*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1991, nr 1 (21).
Ruszkowski A., *Turysto, zapraszamy do Szadku!*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, nr 3 (39).

Rybka R., Stepan K., *Awanse oficerskie w wojsku polskim (1935–1939)*, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Kraków 2003.

Stefańska D., *Wymodlili ją poeci, prorocy... Jednodniówka*, Szadek 2004.

Tomaszewicz A., *Ziemia szadkowska na drodze do niepodległości (1914–1920)*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995.

[Wpłynęło: marzec; poprawiono: czerwiec 2017 r.]

WHEN HUMAN MEMORY DIES, STONES ARE WITNESSES – THE OBELISK IN KOLONIA STAROSTWO SZADEK

Summary

In Kolonia Starostwo Szadek, at the crossroads between Szadek, Warta, Błaszki and Zduńska Wola, there is a monument put up in 1938, on the 20th anniversary of the regaining of independence by Poland. The monument is dedicated to heroes killed during the fights for independence in the years 1918–1920. The funds were raised thanks to the generosity of the local community, and on a concrete plinth was erected a granite block with a plaque commemorating the names of ten soldiers.

Keywords: Szadek, war of independence.